

Eigen achtergronden

Inleiding tot een voordracht uit eigen werk

A. Roland Holst

bron

A. Roland Holst, *Eigen achtergronden*. De Bezige Bij, z.p. [Amsterdam] z.j. [1945]

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/rola001eige01_01/colofon.php

© 2017 dbnl / erven A. Roland Holst

Eigen Achtergronden

OOK al staat er morgen in geen stad of dorp meer een kerk, en zelfs al is overmorgen uit het geheugen van elk mensch het woord God verdwenen, dan nòg zal men de menschen kunnen verdeelen in hen, die het geloof hebben en hen, die in ongeloof leven. Want ook dan zullen er menschen zijn, die gelooven dat het geheel meer is dan de som van alle deelen, en menschen, die daar niets van gelooven.

Het geloof is in den grond niet anders dan het als een levend verband ervaren van dit nimmer en nergens waarneembaar Surplus, en daarom is, voor wie het heeft, geloof meer dan weten, want meer dan de som van alle deelen valt er niet te weten. De golf zwelt omhoog, snelt voort en stort uiteen, niet omdat zij een deel is van de som van alle golven, maar omdat zij is van de zee, die meer is dan de som van alle golven. Zoo is het met elk ding dat leeft: het leeft door dat wat meer is dan de som van alle dingen.

Ook de ongelovige: hij is maar wat hij is omdat hij het niet ervaart, er zich niet van bewust wordt. Hoe bewust hij ook is in zijn doen en laten, hij leeft nagenoeg uit het onbewuste. Ook een gedicht, als klinkend en bewegend organisme in de taal, leeft, en het neemt, zoals al wat leeft, zijn aanvang in een gebied, waar het bewustzijn nog slaapt, of althans nog sluimert. - Het is dan ook niet waar, dat dichtkunst en ongelooft elkaar uitsluiten. Ook de ongelovige kan dichter zijn; hij is het dan door wat hij niet bewust ervaart, en bewust ontkent: ten spijt dus van zijn zelfbewustzijn. Daarom is hij het soms zoo goed.

Die negatieve voorsprong heb ik nooit gehad. Menschen en landschappen konden mij, enkel als menschen en landschappen, tot vele en vaak vreemde wijzen van handel en wandel bewegen, maar nooit en te nimmer tot een gedicht. Eerst als, door middel van een mensch of wat ook, dat surplus van de som van alle deelen doorkwam tot de grens van het bewustzijn, ontstond die toestand van afzondering, waarin ik van alle handel en wandel vanzelf afzag ten bate van woorden en hun kans, tot een organisme, een lichaam inderdaad, te worden. Dat een zoo onvoorwaardelijk 'het een of het ander' ten grondslag ligt aan het ontstaan van gedichten en van proza, zal

wel de oorzaak zijn, dat al wat ik schreef onder een dualistisch teken staat. In elke bladzijde daarvan hang ik dat, wat in mijzelf van dat surplus getuigt, aan, en - vooral voorzoover ik het niet alleen over mijzelf heb - kies ik er partij tegen alles, wat de overhand van dat surplus in den weg staat.

Het kon wel niet anders, of bij een zoo inhaerent dualisme gingen zich uit den aanvankelijk nog onbestemden achtergrond der in mij beschikbare taal geleidelijk begrippen en symbolen losmaken, waarin dit dualisme zich steeds stilliger afteekende, en die van een steeds dieper invloed werden op wat uit die taal aan gedichten en proza ontstond. Niet echter van een invloed, die zich ooit als dwang of tucht zou kunnen voordoen, want even inhaerent als dit dualisme is mij een afkeer van alles wat naar theorie of leerstuk ook maar zweemt. Een leerstuk ontstaat uit een theorie, en een theorie ontstaat als een aanvankelijk nog vrij levend begrip zich door de bemoeizucht van het brein ertoe laat bewegen, zijn z.g. consequenties te trekken uit alles wat er op straat of binnenshuis zooal voorvalt.

De niet onaanzienlijke dosis indolentie, die mij in dit leven mee werd gegeven, had tenminste dit voordeel, dat zij mijn brein er steeds voor behoedde op eigen houtje bemoeizuchtig te worden.

De begrippen, die vanuit den achtergrond op mijn werk van invloed werden en bleven, waren veeleer zeer algemeene onderscheidingen, die - al doende - uit mijn dualistischen aard ontstonden, en waardoor die aard dan weer wat minder moeite had wegwijs te worden binnen den tijd. Zij ontstonden minder uit het z.g. denken (en zeker niet uit het wikken en wegen daarvan), dan wel uit wat ik zou willen noemen een in nadenken verzonken ervaren van het leven. Omdat zij er nooit op uit waren, gelijk te krijgen, zagen zij vanzelf af van elk betoog, dat tot detailleeren en theoretiseeren zou hebben geleid, en voorzoover zij ertoe kwamen hun consequenties te trekken, deden zij dat enkel binnen het gedicht of een daaraan grenzend proza, nagenoeg uitsluitend dus binnen het gebied der scheppende verbeelding en der symbolen. Door den toestand van nadenkend ervaren, waaruit zij ontstonden, werd trouwens een wezenlijk verschil tusschen deze begrippen of onderscheidingen en het symbool al aanstonds opgeheven.

De onderscheiding die, al van ouds, wellicht van den meest beslissenden invloed was, is die tusschen het Leven en de Wereld.

Het Leven, - ik heb het natuurlijk over het leven in den mensch - blijft altijd, bewust of onbewust,

open en onvoorwaardelijk beschikbaar voor dat wat de som van alle deelen te boven gaat, voor dat wat, menselijk gesproken, de zielskracht is. In dat opzicht is het leven onveranderlijk. De wereld is dat niet. De wereld is dat, wat de mensch als eenig denkend wezen, geboren op de natuurlijke aarde, uit de natuur zich heeft gevormd en gebouwd, om zich binnen die natuur als denkend wezen te handhaven. Omdat het denkend bewustzijn heerszuchtig, en de natuur der aarde zijn object is, veranderde in den loop der eeuwen de wereld. Ik moet hier zeer algemeen blijven. In het begin - en hier en daar op aarde is het zoo gebleven - was de wereld niet anders dan wat wij de natuurstaat noemen. De natuur was een aanbeden bondgenoot, en voorzoover de mensch zich machtig voelde, was het dank zij dat bondgenootschap, en waren macht en geluk hetzelfde binnen een gevoel, dat wel het best zal worden aangegeven door het woord 'welbehagen'. Maar het lag in den aard van het denkend bewustzijn, de natuur aan zich te willen onderwerpen, haar uit te buiten - ook in den mensch zèlf - en hoe onherroepelijker de wereld zich van de natuurlijke aarde en van den natuurlijken mensch ging onderscheiden en afzonderen in het beeld van de stad, hoe meer ook het verlangen naar geluk, dat van het leven

is, en de begeerte naar macht, die van de wereld is, zich van elkander gingen afzonderen. Hoe dwingender die begeerte naar macht, ook en vooral over mensen, dat verlangen naar geluk in den weg ging staan en tenslotte in het nauw dreef, hoe meer dit verlangen naar geluk zijn hoop verloor binnen den tijd en oversloeg in een metaphysische hoop op een heil buiten den tijd, het heil der ziel na deze wereld. In den loop der eeuwen en op verschillende gebieden der aarde ontstonden uit deze onderscheiden, tegenspraken en conflicten en uit de pogingen tot verzoening (van Kerk en Staat b.v.) de wereldbeelden, waarvan wij spreken als de groote culturen. Door de uitvinding, de ontwikkeling en de snel tot overhand toenemende macht der mechanische techniek, der Machine, is dit proces in de vorige eeuw in een stadium gekomen, waarin het wezen van den Mensch, de bewuste zielskracht, een vreeselijker gevaar ging loopen dan daarvoor ooit zelfs maar denkbaar was. De macht, die de menschen, van wie de Machine hoorde, kregen over de natuur en over de menschen van wie zij niet hoorde, ging het wereldlijk bewustzijn zoo volstrekt bepalen, dat men zich de nog noodlottiger macht van de Machine over het wézen van den mensch nauwelijks meer bewust kon maken. En toch heeft met die

macht van de machine over den mensch een proces ingezet, dat het wezen van den mensch-zelf in gevaar brengt: het proces van de omzetting van Zielskracht in Energie.

Het besef van dit proces beheerscht veel vooral van mijn later werk. In de stad, die het wereldbeeld was vóór dit proces inzette, kon, als de spanningen hevig werden, het onmiddellijke leven, verzichtbaar in een of andere verschijning, nog den doorslag geven - voor mij werd dit tot symbool in *Troje* en den Trojaanschen oorlog om de verschijning van Helena - de schoonheid in haar eenig waren zin van de zielskracht, waarneembaar voor de zintuigen van het lichaam. Daartegenover staat het wereldbeeld, waartoe dit proces van de omzetting van zielskracht in energie zou kunnen leiden.

Het ontstaan van een nieuw wereldbeeld pleegt zich te voltrekken door middel van een of ander volk - zooals dat van de Bourgeoisie door middel van het Fransche volk. Indien dus door de tennaastenbij volstreekte overhand van de Machine in den Mensch een nieuw wereldbeeld zou ontstaan, dan laat het zich hooren, dat dit zou worden bewerkstelligd, niet door een volk waarin nog iets leeft van den vrijen geest, die de Machine uitvond, maar integendeel door een volk, dat zich - van dien geest verstoken - zonder

noemenswaard protest het meest radicaal tot machine zou laten maken. De taal heeft altijd gelijk, en de taal zegt, dat een machine bediend wordt. In die wereld, die als een machine zou zijn en die zich als een machine zou laten bedienen, zou het menschensoort der geboren bedienden - d.w.z. zij, die van nature automatisch en reeksgewijs leven - dag en nacht den toon aangeven. Het zou, in den Mensch, de volstrekte overwinning van de Wereld over het Leven beteekenen. De beslissende zeggenskracht zou, automatisch, berusten bij een, die - voor wie dan nog oogen hebben om te zien - een bediende is. Maar (en dat is het groote gevaar): een bediende door de Machine tot Despoot gegalvaniseerd.

Laat men het zich echter niet uit het hoofd en het hart praten, dat het wezen van den mensch tenslotte zal overleven, dan kan dit noodlottige proces als een donkere vervoering over ons komen met de uit wanhoop geboren hoop, dat het zich niet tot zulk een wereldbeeld zal concretiseeren, maar dat het de aard heeft van een noodweer, een catastrophe. Deze hoop bracht mij tot twee gedichten, waarin ik die catastrophe over de wereld van West-Europa zag komen, als een vergelding voor de ontrouw aan het wezen van den Mensch, een vergelding waarin de zielskracht, de Ontembare, tegen wie haar vergaten, zich

verbindt met wie haar loochenen en zich tot machine lieten maken, om, als laatste redmiddel, het wezen van den mensch tot een uiterste te drijven, een opzettend noodweer, waarin de Schoonheid - de zintuigelijk waarneembare zielskracht - als een godin der wraak in aantocht is.

I

*Waar bleef de Schoonheid? - Zij, die boeken halen,
naslaan en schrijven, en die voor hun tijd
schraal zijn, kuchen kortademig van spijt,
dat zij een toestand was van mensch en staat,
en door een braafplan wel valt te herhalen.
Maar ik ben verzot op oude verhalen
en weet wel beter waar zij staat en gaat.*

*Reeds woedt de ziel vlak achter onze steden,
een baaierd van vergelding in aantocht,
en daarin - af en aan, en in de bocht
al roepende - gaat zijzelf, ontembaar,
niet te weerstaan als in haar wildst verleden,
en tilt en drukt, voor ons ophanden heden,
den helm van onheil over 't welig haar.*

*Hoog overstemt haar roepen reeds de alarmen
van tronen en van straten in het hart
van den eenzame, die zijn bitter part
verkropte om haar, en die om haar dien god
van angst en murwe deernis en heesch kermen
afzwoer, hunkerend om in haar omarmen
staamlend vernield te worden van genot.*

II

*Wereld, die Pharaoh verdorde
tot Rockefeller, bibberend van een macht
door Ramses, kon hij weerkeeren, veracht -
en die met drukinkt in één moeite door
bewust de dorst verhit der slavenhorden.
Gaat gij te loor of gaat gij half te loor;
wat deert het mij in dezen winternacht?*

*Wel redekavelt gij, gedoemde,
maar laat bij Noorderlicht uw Ilias
van Finland in den steek. Uw vuil moeras
bevroor met stank en al, en werd doodstil
tusschen de beide linies, de geroemde;
uw leuzen braken al bij 't eerst geschil
aan gore scherven: staat en klasse en ras.*

*Maar dat laat Beest, blindlings verheerlijkt,
doch dat u haat, en Zij die ontembaar
bleef, hoezeer ook versmaad, vonden elkaar:
Machine en Ziel, ophanden schrikbewind:
Eenzamen worden er het vreeslijk weerlicht,
heilloos achter het grommend labyrinth
vliegende van uw stad, al van gewaar.*

*Daar, in het nauwe slop gedreven
van de gedachten die uw vrije pers
reeksgewijs losliet en die zang en vers
ombeurten wurgden, kleumen zij bijeen
die de verliefden waren van het leven,
de pralenden - voor dezen, een voor een,
bestaat, dan gij, er niets onteerenders.*

*En niets verheerlijkenders tevens
dan die vuurdroom, dat het weldra gedaan
zal zijn met u en dat gij zult vergaan,
waar, hoe dan ook. Nog preevlen zij maar wat,
maar zij zijn de bevlogenen des levens
voor gij het weet, en midden in uw stad,
en zullen zingend in de baaierd staan.*

*Uw baaierd, waarin gij zult worden
vernield door wat de hoop was van uw macht,
onder de blik van haar die gij veracht
hebt en getergd, en die over u thans
woest zal gaan zwalpen met uw eigen horden.
Uw slecht verhaal loopt af, uw laatste kans
verkeken. Peilloos straalt de winternacht.*

De begrippen of onderscheidingen Leven - Wereld en Zielskracht - Energie betrekken zich vanzelf vooral op het leven van den mensch in de doende, de historische wereld. Al van jongsaf echter leidde het leven van den mensch in zichzelf mij door mijn dualisme tot onderscheidingen, die door hun meer innerlijken aard mij als het ware bijwege van symbolen geleidelijk bewust werden. - Zoo ging ik het persoonlijk bewuste leven van het hart ondergaan als een eiland in de voorpersoonlijke zee der ziel, een zee, die door droomen, ouder dan het hart, dan weer vredig, dan weer onstuimig, in brandingen van bewustzijn breekt aan de kusten van dat eiland. Wind en schemering houden er het bewustzijn bevangen door het vergankelijke van alwat binnen den kringloop der uren waarneembaar en al of niet dierbaar wordt, en de kreet der meeuwen roept den bewoner van dat

eiland voortdurend naar de kustgebieden, waar hij betooverd wordt tot een vermoeden van andere eilanden overzee, waar het leven volkomener en helderder is. Hij meent het zich te herinneren, als ware hij van daar herkomstig, en hoe meer hij zich naar die kustgebieden roepen laat, hoe dwingender zijn leven overheerscht wordt door heimwee van voorbij den tijd en van achter wind en licht.

Het zou mij, nu en hier, te ver voeren, u aannemelijk te maken, hoe wie geneigd is zijn leven zoo in te stellen, vanzelf wel verzekerd en vervuld moet worden van een mogelijk hiernamaals en hiervoormaals - afwijkend echter van de algemeene conceptie, d.w.z. noch eeuwig in den gebruikelijk godsdienstigen zin, noch voor een ieder.

Het was in mijn jeugd, toen ik studeerde, of althans student was, in Engeland, dat ik op een verloren middag in de Bibliotheek van de studentenclub, een vertaling vond van een Keltische sage, 'The Voyage of Bran, Son of Febal'. - Die bladzijden lezende werd het mij letterlijk of oude herinneringen in mij ontwaakten, en een mij toen verder verdiepen in de Keltische mythologie bevestigde dit tot een gevoel van eindelijk mijn thuisweg te hebben gevonden.

De Engelsche poëzie had al van zeer jongsaf mijn voorliefde gehad. Sinds bijna een jaar zijn wij allen

gaan beseffen, hoe onzegbaar wij ons leven lang gekweld en verminkt zijn geworden door de Engelsche willekeur over West-Europa, maar als ik nu ook nog in moet gaan zien, dat de Engelsche geest, voorzoover die in de literatuur leeft, van minder allooï is, dan vrees ik toch, dat ik wel zeer hardleersch zou blijken. - Met die ontdekking van de Keltische mythologie kwam ik toen ook tot die van de literatuur der z.g. Iersche Renaissance. Beide ontdekkingen waren voor mij van beslissende beteekenis, want ook die literatuur vibreerde en glansde van een leven, dat mythisch en elementair was, een leven dus, waarin het hart voortdurend onderhevig blijft aan de voorpersoonlijke zielskracht. Yeats, de groote dichter ervan, bleef altijd van diepen invloed op mij.

Het hunkeren naar een staat van leven, die met onmiddellijke zielskracht - als heil of als onheil, stralend of verduisterend - in de wereld doorbreekt, werd in de creatieve momenten ervaren als een ontembaar heimwee, naar wat eens - laten wij zeggen: in een hiervoormals - werkelijkheid was. Die werkelijkheid bleek in zulke momenten dan nog te bestaan: de dingen in de kamer stonden beschenen in het licht van een uur, waar geen klok mee te maken had. Daarom is voor mij ook van levende waarde de onderscheiding tusschen Werkelijkheid en Actuali-

teit, die zich verhouden als een klare Fuga van Bach zich verhoudt tot straatrumoer.

Het verlangen om, in de meest daartoe geëigende uren, het levend verband met die werkelijkheid te verheviggen, deed mij al lang geleden bepaalde hulpmiddelen aan de hand - meerendeels zintuigelijke, die voor een ander van geen belang zijn; maar twee, die in veel dat ik schreef van beslissende waarde werden: De Spiegel en het Kristal. Ik vrees, dat ik ook hier niet te ver op in kan gaan. Laat ik volstaan met dit te zeggen: in den spiegel die geen geluid meer toelaat, ziet een mensch zichzelf staan in een kamer en in een stilte, die zoozeer die des doods is, dat hij in het beeld van die kamer zijn eigenst leven waarneemt als een herinnering, en het dieper kan doorgronden dan hij het ooit kon in de kamer, die hij zoo staande, achter den rug heeft. In het kristal staart hij binnen in de volstreckte stilte, die is van den voortijd en van den natijd: de stilte, waaruit alle werelden verrezen en waarin alle werelden verzinken: in een peillooze kern van oud, leeg licht; in het geheim, dat daar vlakbij op de tafel staat: volkomen helder en volkomen toegesloten.

Tenslotte moest een instelling op het leven, die een zoo beslissenden nadruk legt op de zielskracht, ook leiden tot een onderscheiden in den mensch zelf van

de wijzen, waarop hij zich binnen den tijd aan anderen voordoet. Naar de verhouding in een mensch tusschen de oorspronkelijke zielskracht en de inwerkingen van de wereld kwam ik tot het onderscheiden van het Wezen, de Persoonlijkheid en het Karakter. Voor het wezen, en ook voor de persoonlijkheid, blijven het eeuwige en het oogenblikkelijke ten allen tijde het goud en het zout des levens. Voor het karakter niet. Het karakter, sterk of zwak, al of niet edel, leeft binnen uur en feit, en weet van geen heimwee meer, en het is van de wereld, ook al is het ertegen.

Het karakter is het laatste stadium, waarin de zielskracht zich geheel door de wereld laat bepalen, hetzij in verweer, hetzij in onderworpenheid.

De Dichter, de Persoonlijkheid en het Karakter

MET een geboren dichter sprak ik eens over 'The Wuthering Heights', dat onvergankelijk voorbeeld van wat de scheppende verbeelding, ook waar er nagenoeg geen ervaring is om zich mee te verbinden, vermag als zij een sterke ziel maar onvoorwaardelijk beschikbaar vindt. Hij sprak toen van den dood van Heathcliffe: hoe hij met het aanbreken van den dag gevonden werd, liggend bij het open raam, zijn hoofd nat nog en blinkend van den regen die 's nachts was ingewaaid. In die enkele regels, zoo zeide hij, zijn twintig eeuwen Christendom eensklaps en spoorloos teniet gedaan.

Al bestonden Heathcliffe en Catherine Earnshaw niet, toch bestaan er altijd hier of daar zulke mensen, die bij den ingekeerde het vermoeden kunnen wekken, dat tot deze wereld, dit versterkt bestek waar uur en feit het voor het zeggen hebben, steeds nog wezens vanuit een ijler en volstreker leven door kunnen dringen en er zich handhaven door tot een hier geborene in te varen nog voor de vorming van de korst, die karakter heet, begonnen werd.

Het zijn, in tegenstelling tot de meesten die zich allen reeksgewijs naar karaktersterke voormannen schikken, de afzonderlijk aanwezigen; zij gaan, tegelijk hevig en droomzwaar, hier om, helder of duister, in ons midden of afgewend, en leven - al is het maar in verhalen - naderhand voort in de wereld of in een dorp of maar in een straat. Soms verschenen zij als helden of als heiligen, soms als boozen; zij leven zonder karakter te vormen, enkel als verzichtbaarde wezens van buiten uur en feit, luide of stille bezetenen, en kunnen, vaak nog door de herinnering, die zij nalaten, velen uit het reeksgewijze bestaan losrukken en onverschillig maken voor karakter of aanzien, hen verterend in de hoge koorts van het heimwee naar de gebieden waar zij vandaan komen. Heimwee, want bij elke wieg heeft een deur opengestaan, al was het nog zoo kort en op een kier, naar wind en licht buiten den tijd.

De weinigen, die hoofdartikel of brochure graag laten liggen om te luisteren naar een oud verhaal of naar den wind in den schoorsteen, en die zonder iets omhanden te hebben nog vrij van angst of van verveling alleen kunnen zijn, herinneren zich wel, hoe in de vroegste jaren de lucht van het leven nog wemelde van ander licht en klinkend kon worden van andere

geluiden - van roepen soms en zingen - dan later. Hun bewustzijn, dat zich nog niet tot steekvlam toe liet spitsen maar dat gloed is gebleven, weet nog van die onzichtbare menigte, waarover eenmaal gesproken werd als over engelen en demonen en goede en booze geesten; van de ontelbaren, blinkende en sombere, lachende en dreigende, vermetele en teedere, hoovaardige en toeneigende, en die zijn wat wij zijn, maar die het volstreker en ontembaarder zijn, en die - zoozeer gaan zij, ook de sombere, in het leven op - het ons niet vergeven, dat wij bij hen achterblijven. En inderdaad, die ijler en heviger wezens, die buiten ons bestek van uur en feit het leven bevolken, laten niet af deze wereld te bestoken, en misschien ligt er wel geen vrouw in barenswée of een van hen staat bij dat bed, want het is hun eenige kans hier binnen te komen, en glinsteren en sidderen zij niet van de begeerte hun wraak van heil of van onheil te nemen op de versteening van het leven, die wereld heet?

Toch zal - anders had zij Heathcliffe niet behoeven te maken - Emily Brontë zelf wel niet een van hen zijn geweest, evenmin als Blake of Rimbaud, die van de dichters nog het meest aan hen doen denken, want als zulk een voormenschelijk wezen tot ons leven doorkomt en er zich handhaaft, vervult hij zich niet

door werken, maar door de herinnering die hij nalaat: door volstrekt uit zichzelf te leven.

De dichter, de kunstenaar, echter, is een mensch; maar een bij wiens wieg die deur wijder dan bij anderen openstond en die door het heimwee van voor de vroegste herinnering betooverd is. Hoe meer de wereld waarin hij terecht komt onder de dwingelandij staat van uur en feit, hoe meer hij - al of niet bewust, in het geheim of openlijk - het houdt met die bezetenen, en hoe meer het eeuwige en het oogenblikkelijke hem het goud en het zout des levens zijn. Hij is de bijtijden bezetene, en dat wat hem drijft, zal, omdat het nooit volledig in zijn wijze van leven aan het licht kan komen, zich buiten hem in waarneembare werken willen vervullen. Weet hij dit zelf niet of nagenoeg niet en ontwikkelt zijn bewuste wil zich maar zwak, dan zal de wereld hem als dichter weinig kwaad kunnen doen, want hij is dan - zoals Verlaine - geen persoonlijkheid, vormt ook geen karakter, maar blijft, hoe ontredderd hij ook raakt, enkel naakt menschelijk wezen en vrijwel enkel instrument. Ontwikkelt zich echter in sterke mate een bewuste wil en wordt hij, geboren als instrument, meer en meer willens en wetens de bespeler daarvan - en bij den creatieven dichter gaat het niet anders - dan wordt de wereld een dreigend gevaar. Indien hij zich-

zelf als bespeler maar van minder belang weet dan als instrument en zijn wil, hoe gespannen ook, ondergeschikt blijft aan wat hem al dreef voor die wil bewust werd, wordt hij een persoonlijkheid en de wereld zal het eeuwige en het oogenblikkelijke in hem niet kunnen temmen en kleineeren binnen haar bestek van uur en feit. Krijgt de wereld echter vat op de bewustwording van zijn wil en gaat zij de richting ervan bepalen - veelal hem ermee paaiend, dat hij haar bestrijdt, want de verkeerde deugd is de gevaarlijkste hinderlaag - dan vervreemdt hij van het eeuwige en het oogenblikkelijke en gaat, in wrijving met de wereld en ten koste van de persoonlijkheid, karakter vormen, en het karakter, sterk of zwak, al of niet edel, leeft binnen uur en feit en weet van geen heimwee meer en het is van de wereld, ook al is het er tegen. En hoe de wereld ook praten mag en al pratende karakter en persoonlijkheid verwarren, van oorsprong zijn zij anders, zooals Leonardo anders was dan de een of andere bankier of winkelier of minister, die een en al karakter is. Wie werkelijk deel begint te nemen aan het leven zooals het in dichters en kunstenaars en in hun werken het perk van uur en feit te buiten gaat, zal het onderscheid gaan zien tusschen persoonlijkheid en karakter. Buiten dat perk waagt het karakter zich zelfs niet, want het moet altijd

kunnen weten hoe laat het is; en voor een dichter kan binnen de wereld het karakter nooit meer dan een bijkomstige waarde hebben: een toevallige eeltlaag, terloops door verweer gevormd.

Persoonlijkheid is niemand bij te brengen, want in de leerzaal tikt een klok, maar de vorming van een karakter kan, naar graad en tempo althans, systematisch worden beïnvloed door anderen, ouderen, in wie de verstijving al verder is gevorderd en die daar zoo wel bij varen, dat zij, welmeenende ingezetenen van de wereld als zij zijn, zich graag beijveren dat proces bij jongeren te verhaasten. Of zij het toegeven of niet, zij haten de persoonlijkheden om hun onberekenbare willekeur en hun geringschatting voor alles - de principes vooral - waar voor hen, de karaktervollen, het leven mee staat of valt.

In groote leiders en hervormers gaat de dwingende persoonlijkheid vanzelf en zonder schade samen met een sterke karaktervorming, want zij hebben allereerst met de wereld te maken en moeten haar wel met haar eigen wapen te lijf. En toen de wereld nog niet zichzelf beleed kon ook een groot dichter binnen dat strijdperk slaags raken en dichter blijven: Dante en Milton konden, zonder hun persoonlijkheid te kort te doen, een sterk karakter vormen. Maar sinds deze wereld, die - geringeloord door uur en feit - van

geen andere meer weten wil, zichzelf ging belijden, valt er in haar naam niet meer te vormen maar enkel nog te hervormen, en werd de dichter, de kunstenaar, vanzelf meer en meer gedreven naar de weinige volstrekt bezetenen en bestaat hij nog maar voorzoover hij zelf - alleen of in de menigte, aan het strand of in de straat - een bijtijden bezetene is.

Is hij van aard al van de wereld afgewend, dan valt hem dit, in welk tijdperk ook, niet moeilijk: Angelico, Novalis, Leopold, waren geheel vanzelf geen karakter. Maar is er geen sprake van deze teedere schuwheid of wendt hij zich van aard zelfs, al is het in verzet, de wereld toe, dan kan de karaktervorming, die niet meer uitblijft, de persoonlijkheid gaan fnuiken, een gevaar dat groter is omdat het zich niet als valsch verleider maar als ernstig vriend voordoet. Voor een kunstenaar met een heerschersaard is deze wereld het gevaarlijkst, want nu er buiten uur en feit geen gezag meer te voeren valt, biedt zij hem edele voornemens te over om zijn aard in karakter om te zetten en - ermee gepaaid, dat hij haar bestrijdt - een gezaghebbend hervormer te worden. In den kring, waarbinnen hij dan verzeild raakt, zal het vergeten van wat hij verzaakte hem vergemakkelijkt worden, want hij zal zich daar nog niet geheel ten onrechte een persoonlijkheid kunnen voelen: verge-

leken bij andere ministers zal Goethe dat zeker zijn geweest, maar naast Beethoven verstramde hij tot karakter. In dat vroege gebied waar hij had moeten blijven, stonden voor zijn heersersaard de kansen hachelijker; maar wellicht dat hij het zich later, oud en tot hoog aanzien gekomen, zal herinneren, beseffend, dat de nederlaag die hem daar bedreigde en die hij ontweek, van levender waarde zou zijn geweest.

Zoolang het echter zoo ver nog niet is, zal zijn karakter, door miskenning niet minder gesterkt dan door gewonnen aanzien, zijn wezen op den achtergrond houden, verder zelfs naar gelang hij minder onderhandelt om tot aanzien te komen, want voor zijn wezen, dat naar hem blijft hunkeren wordt hij onbereikbaarder naar gelang de wereld hem met meer moeite in zijn karakter op doet gaan.

Gevaarlijker dan de mode, die minder bindt en die tenminste nog met lust en zinnen te maken heeft, zijn in dit tijdperk gezag en aanzien voor een kunstenaar. Want voor hem is niets van belang als het heimwee en het verlangen er niet in te keer kunnen gaan, en wat moeten die met het karakter, dat bouwsel waar nog geen steen van op den anderen stond, toen zij al riepen en zongen en onrust stookten?